

Соколёнок

1/2016

январь - февраль

Къарчыгъа

РЕСПУБЛИКАНЫ ЯШЛАР УЧУН ЭКИ АЙДА БИР ЧЫГЪАГЪАН ЖУРНАЛЫ

Тичинавларыбызны уллу чыстюжлюклери Мең этмесем ким этер?!

Элинден арек чыкъма тюшсе де,
Элин де унутмайгъан, Эл намусун да
кютеген, Элини абурун да гётереген
къумукъ халкъны хыйлы вакилле-
ри – эревюллю адамлары бар.

Муратва Саламат Багъавутдинов-
ланы агълюсю де Москва областны
Балашиха шагъарында яшайлар.
Ва оъз маканы Тёбен Къазанышы-
на арт бермегенлер.

3-нчю «В» класгъа барагъан Рус-
лан Москва областны спорт ярыш-
ларында 3 йылны узагъында дзюдо
ябушувда алгъа чыгъа, ута, медал-
лар, оър савгъатлар, биринчи ерлер
къазана геле.

Русланны 1-нчи класгъа бара-

гъан гиччи къызардашы Лайла
буса амалына оъзтерече кёмекле-
ше.

Руслан ва Лайла Багъавутдинов-
лар охуйгъан Москва областны
Балашиха шагъарыны 3-нчю но-
мерли мактабы да Дагъыстандан
гелген къумукъ яшлардан сююне
ва оъктем бола!

Не ерлерде ерлешсе де къумугъум,
Ер этмежек миллетини хас атын!
Оъзекленер, хытан ташлар акъ къу-
му –
Тюгенмеслик сесленежек къан тар-
тып!

Шейит-Ханум.

Руслан ва Лайла
БАГЪАВУТДИНОВЛАР.

Ассаламу алейкум, Къарчыгъаларым!

Къумузъумну яшы булан къарты, бугюнню булан тангаласы!

Янгы йылыбыз ожакълагъа аякъ басгъаны булан бир-биревню де къутлап, эсен-аман, суюнюп-къуванып яшамакъны да бир-биревге ёрап, биринчи номерибизни 1-нчи тапшурудан башлайыкъ: шу ЙЫЛНАМАНЫ – сиз нечик гёресиз, уллулардан эшитип-билип англагъаныгъыз бармы, шу айланы къумукъ атларыны маъналарын нечик англайсыз ва нечик суратлар этер эдигиз? Шу айлагъа гёре озбашыгъызгъа чыгъаргъан

хабар болсун, шиъру болсун, сурат болсун, чечеген ёммакъ, яда ёммакъ болсун, кроссворд болсун сиз журналыгъызгъа йибережекге сёз беригиз! Йиберигиз! Сиз не язып йиберсегиз, шону пагъму-гъюнер даражасына гёре журнал озюню сагъифа – бетлеринде сизге эркин ер бережек!

*«КЪАРЧЫГЪА» Къарчыгъаларындан
тез-тез кагъызлар гёзлей! САВБОЛУ-
ГЪУЗ!*

1. Январь – АЮВ ЯТГЪАН АЙ
2. Февраль – ЧИЛЛЕ
3. Март – ОБРТЕЙ АЙ
4. Апрель – МАЙСАН АЙ
5. Май – ГЮЛШАН АЙ
6. Июнь – КЮРЖАН АЙ

7. Июль – ИННЫР АЙ
8. Август – ТУРШУ АЙ
9. Сентябрь – КЪОЧКЪАР АЙ
10. Октябрь – БАЙСАН АЙ
11. Ноябрь – МАЙ-ЙИЛИК АЙ
12. Декабрь – ТУНЛУ АЙ

Гъайт, Къарчыгъаларым!

Уллулар ва яшлар!

Яшлар учун къумукъ язывчулар, шаирлер язгъан китапланы гъакъында ойларыгъызны «Къарчыгъагъа» язып йибергенни сюер эдик. Булай суаллагъа жаваплар язма да ярай.

Артдагъы вакътилерде къайсы язывчуну, шаирни китапларын охугъансыз?

Къайсы язывчуну, шаирни китабын, хабарын, поэмасын, шиърусун ушатдыгъыз?

Ушатдыгъыз буса, не саялы ушат-

дыгъыз? Ушатмадыгъыз буса, не саялы ушатмадыгъыз?

Къарчыгъа» журналда сиз гетген йыл охугъан хабарлардан, шиърулардан къайсылары эсигизде къалгъан?

«Къарчыгъаны» бетлеринде чыгъагъан къайсы художниклер этген суратлар кепигизге геле, къайсыларын ушатмайсыз (художникни фамилиясын, журналны номерин языгъыз).

«Къарчыгъа» не гъакъда кёп язгъанны сюер эдигиз?

Янгы йылны байрамы

Магъачкъала шагъарны 5-нчи лицейинде ана тилден дарслар оър даражада юрюле деп айтма ярай. Бу лицейде ана тилин билсин, суюсюн, англасын деп къасткъылып чалышагъан муаллимлер ишлей.

Къумукъ тилден Абдулатипова Айханум, лезги тилден Умудалиева Ханум, къазикъумукъ тилден Бабаева Айша, авар тилден Халакова Айшат, дарги тилден Сулейманова Рабият. Булар оъзлер де ана тилин бек сюеген, билеген тындырыкълы дарсын юрютеген муаллимлер. Шагъар школада ишлеме бек къыйын заманда, атааналар уьюнде яшлары булан орусча сёйлеп, ёммакъланы, къакъакъ йырланы ана тилде айтмай буса, озокъда муаллимлеге ана тилден дарс юрютме бек къыйын, шогъар да къарамай-

лы оърде эсгерилген муаллимлер ана тилни абурун гётерелер.

5-нчи лицейни ана тилден дарс береген муаллимлери Янгы йылны байрамын оътгердилер. Сувукъмурза, къаркъыз, албаслы ва башгъа ёммакълардагъы игитлер булан. Гъар яш оъзюню тилинде, айрыча гийимлер де булан, Янгы йылны байрамында оъзлени гъюнерлерин гёрсетдилер.

Шагъарда оътгерилеген олимпиадаларда да 5-нчи лицейни яшлары ортакъчылыкъ эте ва 1, 2, 3-ню ерлеге яс болалар.

Озокъда шагъар школалар учун китапланы ёкълугъу бираз четим эте, шогъар да къарамайлы, гъар муаллим ана тилин кёп суюе ва охувчуларына да шо суювню сингдирмеге къаст эте.

Саят АБДУЛАБАЗОВА, 5-нчи лицейни ана тилди дарс береген муаллими.

КЪЫШ

Къыш гелди бизге,
Ява лопа-лопа къар.
Юртда сююнчлюк.
Сыргъалай яшлар.

Сувукъмурзаны
Этелер яшлар,
Чалт ойнамаса,
Ирме башлар.

Гъасирет яшлар
Нече де къаргъа,
Тёбеден сыргъалап
Тюшелер ёлгъа

Ап-акъ къар явуп
Орамлар толгъан
Бу чу йылны бир
Леззети болгъан.

Саят АБДУЛАБАЗОВА.

СИЗ АНА ТИЛИГИЗНИ БИЛЕМИСИЗ...?

Алманы алимань...

АЛИМАН-АЛИВАН, деген недир?
Шулай сарын бар, кюйге къарагъан-
да, бырынгъы сарын:

Алманы алимань,
Коканны шириваны,
Сенден садагъа болсун
Къызланы кериваны.

Шу сарын башгъачалай да айты-
ла. Онда алманы деген сёзню орну-
на аливаны, деп къоллана. Себеби
де шу: янаша гелген эки де сёздеги
(алманы-алиманы) м аваз маънаны
аз-маз буса да къарышдыра – алманы
алагъан гиши, деген маънаны англа-
тагъанда йимик болуп къала. Сонг да
артда гелеген в авазлы къапияланы
(шириваны-кериваны) таъсири булан
м авазны орнуна в аваз къолланагъан
болуп къалма да ярай.

Бырынгъы тюрк тилде алиман сёз
болгъан – асыл, атив, яхшы деген зат.
Шо сарынны герти маънасына гёре
айтсакъ, шулай чыгъа:

Алманы асылы (аривю, яхшысы),
Коканны шириваны (Шириванда
болагъаны).

Сенден садагъа болсун
Къызланы кериваны.

Бир табун сарынларда байтны би-
ринчи яртысы къапияны хатиринден
къоллана, байтны экинчи яртысы
булан ону бир аралыгъы да болмай.
Шунда да шолай.

АЙМАН сёз гъали къолланмай,
деме ярай. О янгыз бырынгъы бир са-
рында ёлугъа:

Ат миндим айман тюзге,
Атым чайдым денгизде.
Ай булутгъа гиргенде
Айланырман мен сизге.

Бырынгъы тюрк тилде айман сёзню
къоркъунчлу деген маънасы болгъан.
«Ат миндим айман тюзге» – деген,
сатырны «къоркъмадым, тартынма-
дым, къоркъунчлу ерге бармагъа ат
миндим» – деп, англамагъа герек.

Къабар (къабарлы) сёз гъали би-
зин тилде ёлукъмай, амма бырынгъы
тюрк тилде болгъан, – келпет, гелиш,
белги, сурат, тикме оюв маъналарда
къоллангъан:

Къабалайынг къабары,
Гёлегинг ачыкъ сари.

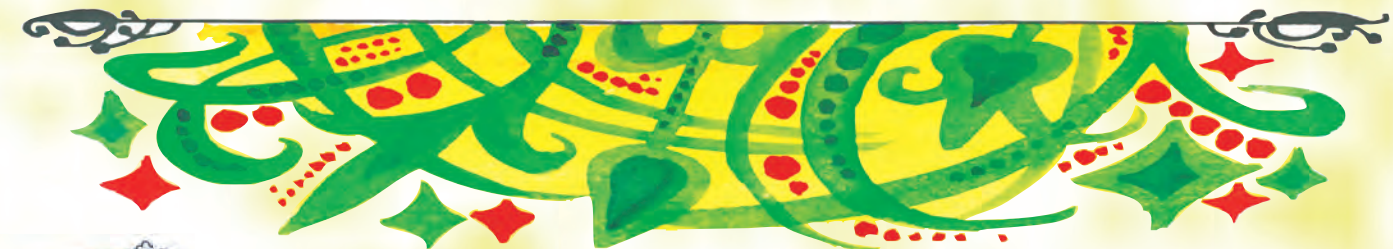
Кёп суюсенг, аз суюермен,
Суюмесенг, ондан да ари, – деген,
сарында шо сёзню шулай англамагъа
тюше:

Къабалайынг тикмели (оювлу, су-
ратлы),

Гёлегинг ачыкъ сари.

Кёп суюсенг, аз суюермен,
Суюмесенг, ондан да ари.

Ибрагъим КЕРИМОВ

ЯШЛАНЫ ЯРАТЫВЧУЛУГЪУ

Тавлардан бийик болуп – тав болур.

Тамазадай акъ тонун,
Салып чыкыгъан елбеге.
Тавларым эретургъан
Бет бакъдырып еллеге.

Дагъыстан – тавлар булан бай, олар ёммакъда йимик арив гёрюне. Бир тав бир тавгъа ошамай. Олагъа къарап артсыз - алсыз къуванып боласан. Тавлу халкъ къыйынлыкълардан къоркъмайгъан халкъ санала. Тав халкъ гёрмеген не бар? Тюрк, татар, перс чапгъынлар оланы къоркъутмагъан. Тавланы азатлыгъы учун эргишилер нечик де, гъатта, къатынкъызлар да ябуша болгъан.

Тавлар, тавлар, тавлар! Мени гёзел Къазанышымны дёрт де ягъын ябып, къарт тавлар къуршагъан.

Къыблада бийик Гимра тавлар. Оланы уллулугъу юрекке къурчлукъ бере. Чакъны гъалын билме суйгенде, юртуларым олагъа багъа. О тавлардан урагъан еллер юртума таза гъаваны етишдире.

Мен атам-анам булан Гимра тавну сыртына баргъанман. Тав сыртгъа минеген заманда юрегинг башгъача бола, ругъланасан. Уьстден тюпге къарайгъанда, Гъимраны ортасы булан агъагъан оьзен лента йимик, эки ягъасында бавлар, уйлер – спичка къутукълар йимик гёрюне. Бу гёрюнюш юреклерде унутулмайгъан гъислер тувдура.

Темиркъазыкъда юртума тик таш бакъгъан. Тюш болгъанда тавну бетинде балтаны сураты гёрюне. Ону гъакъында бизин юртлу шаир, М - Н. Халилов булай язгъан:

«Сагъат йимик заманны тюз оьлчейген,
Салатавну гюн бетинде балта бар.
Балта тувду, тюш болду деп сабанчы,
Бал татытып ашын хабар, ял табар.

Тёбен Къазанышдагъы 3 номерли мактап. 8 «а» клас. Аджиева Хадижат

Юртумну гюнбатышында буса – мени къартайгъан «Ташбашым». Йыллар ону «къартайтгъан», янгулар ону башын аз чаймагъан. Ол къаравулчу йимик юртума тигилип тура. Ташбаш мени юртумну оьктемлиги. Шогъар да къарамайлы, Ташбаш – ны гёрюнюшюн де бузуп, онда карьер ачгъанлар да бар. Огъар мен бек талчыгъаман.

Тавлар булан, тав халкъ булан мени юртумну тыгъыс аралыгъы болгъан. Бийик тав - ташланы бетинде яшайгъан тавлулар, мени юртума гелип, оьзлени емишлерин ашыкыгъа алышдыра болгъан.

Мени де яшавум тавлар булан байлавлу, неге тюгюл мен Дагъыстанда, тавланы элинде яшайман. Денгизде тувуп, тавну артына чыгып батылагъан гюнге иржаяман.

Къарлы тавланы гёргенде буса, къыш ювукъ бола тура деп сююнемен. Оланы таза гъавасы къайсы аврувгъа да дарман. Оланы ярып гелеген сувлар буса язны яллавуна да тишлерингни зымыллата. Шо саялы да мен, мени арив тавларымны сюемен. Олар булан оьктем боламан!

Аявлу «Къарчыгъа»!

Мен Буйнакский шагъарда 4 - нчю школаны 6-нчы класында охуйман. Бизин школада къумукъ дарслар болагъангъа мен бек сююнемен. Муаллимибиз, Равзанат Магъамматрасуловна, дарсларда айта туруп сизин «Къарчыгъа» журналыгъызны сююп къалгъанман. Шо саялы «Къарчыгъа» булан байлавлукъ тутмагъа сюер эдим.

Муаллим! Мактап! — деген сёзлер, мени эсеме гелеген кюйде адамны эсинден бир де таймайдыр. Муаллими-лерингни арасында да сюеген, юре-гингни алагъан, сагъа насигъат этип болагъан муаллимлини де муаллими — Равзанат Магъамматрасуловна. Ол ачыкъ юрекли, тергевлю, намуслу ва исси сёйлевюне исинип къалардай адам.

Къумукъ тил—мени аявлу ана тилим. Равзанат Магъамматрасуловна бизге шо алив ана тилни ва къумукъ адабиятны уйрете. Ол яшланы юре-гини ачгъычын табагъан, пагъмулу ва оюзюню касбусун сюеген муаллим.

Дарсларда Равзанат Магъамматрасуловна бизге кёп шиърулар, айтывлар, чечеген ёммакълар, насигъатлар ва къурдашлыкъны, дослукъну гъакъында айта. Биз муаллимибизни бек сюебиз ва абурлайбыз. Равзанат Магъамматрасуловна школада кёп чаралар юрюте, къылыкъ — адатлагъа, ана тилге багъышлангъан. Биз де шо чараларда кёп сююп ортакъчылыкъ этебиз.

Къумукъ кабинетде бизин «Клас мююшюбюз» бар. Онда гъар ай биз «Яшланы дюнъясы» — деп газет чыгъарабыз ва шиъруларыбызны, ма-къалаларыбызны язабыз. Шолай бир къурдашыма багъышлагъан шиърумну да сизге де йиберемен:

Къурдашыма.

Бир къурдашым бар мени,
Сурхай аты, яхшы яш.
Магъа тарыкъ болгъанда,
Жанын аямайгъан яш.

Дагъы ювукъ къурдашым,
Яшавумда болмагъан.
Шолай яхшы къурдашлар,
Дюнъяда табулмагъан.

Алты йылны ичинде,
Бир де эришмегенбиз.
Эдеп эте туруп биз,
Къурдашлыкъгъа етгенбиз.

Шо саялы мен ону,
Агъам йимик гёремен.
Бир гюн ону гёрмесем,
Ичимден мен гюемен.

Ярай буса мени макъаламны ва шиърумну «Къарчыгъа» журналда чыгъаргъанны сюер эдим.

Тилевюмню къабул этер деп ойла-шаман ва алданокъ баракалламны билдиремен.

Мен Буйнакск шагъардагъы 4-нчю школаны, 6-нчы класыны охувчусуман,
Айтемиров Магъамматрасул Изамут-динович.

Дагъыстан халкъларыңы адабиятыңдан

Магъаммат-Загъит
Аминов

АЛФАВИТ

Итлени алфавити
Муна шулай алфавит:
Уъч гъарпдан къайры гъарпны
Билмей дюнъяда бир ит.

Гиччинева гючюклер де
Уъч гъарпны билип къала:
Шо уъч де гъарпын къошуп
Бир гъапласа, «гъав!» бола.

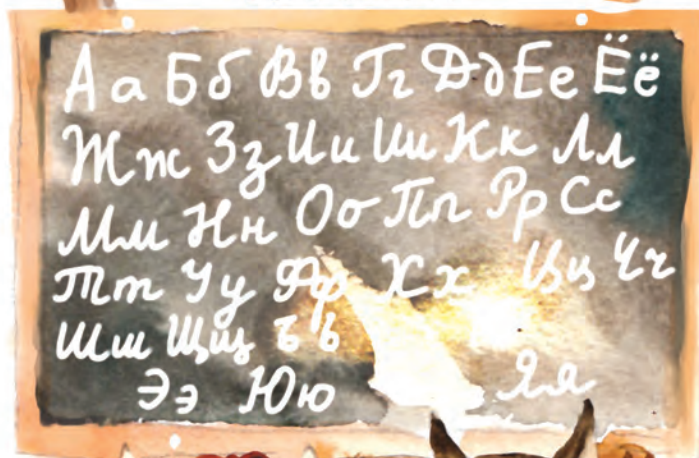
Бузавланы да айтсакъ,
Алфавити — «м» ва «у».
Эки де гъарпны къошуп
Бир къычырса, бола «Му!».

Алфавитин айтсакъ чы.
Йыланни иши бузукъ:
«Ш-ш-ш» аваздан къайры
Авзунда бир аваз ёкъ.

Адамны буса, айтып
Битмесдей кёп сёзю бар.
Адам адамгъа айтма
Кёп яхшы сёзлер табар.

Огъ, бир алив хабарлар.
Бир-бир ёммакълар, йырлар
Бар адам да, битмесдей
Айтса да нече йыллар!

Кёп ёммакъны, кёп йырны
Яратгъандан сонг шолай.
Адамны алфавити
Нечик гёзел, нечик бай!

Къазикъумукъ тилден, Магъаммат Атабаевны таржумасы.

СИЗ БИЛЕМИСИЗ?

Бизин «Къаргъа ва тюлкю» дейген ёммагъыбызгъа ошашлы, амма тюлкюню орнунда хуртуя айтылагъан Японияда да ёммакъ бар. Къаргъа хуртуяны тута, ашама суюе, хуртуя буса огъар: – Огъ, нече де арив тавушунг бар сени, къаргъа, оылгенче Будданы дуасын йырласанг ярамаймы магъа, жаным рагъат бола-жакъ эди, – дей. Къаргъа да йырлама авзун ача, хуртуя да сыргъалап тюшюп гете.

Бизин девюрден 1200 йыл алда яшагъан Египетни пиравуну (пачасы) III Рамзесни къабурундан алимлер ярма чапелек тапгъан. Шо заманларда, гъатта айтылгъан пачалыкъны башчысына да къол тирменде тартылгъан ярмадан чапелеклер эте болгъан экен.

Бизин девюрден 2737 йыл алда Китайны императору Чен Нунюге ичмеге сув къайнатагъан вакътиде башы ачылып турагъан къазангъа къырыйындагъы уълкюден бир нече япыракъ тюшюп къалгъан болгъан. Пачаны къаласындагъы адамлардан бириси, сари туюсю сувну ичип къарап, ону татувун бек ушатгъан. Шондан сонг чай бютюн дюньягъа яйылып гетген.

МАСХАРА

«М» - гъа башланагъан о недир?
– Узун къуйругъу бармы?
– Бар.
– Бир залим башы бармы?
– Ёкъ.
– Тырнакълары бармы экен?
– Бар.
– Къулакълары узунму?
– Тюгюл.
– Тишлери иттими экен?
– Дюр.
– Мен ондан къоркъдум мекен.
– О – бизин талгъыр мишик, шон-
дан къоркъамы гиши.

УЛЛУЛАР АЙТАГЪАН СЁЗЛЕНИТЕРГЕ

Мияма обзюню уясыны мююшюне
тыгъыла – ел болажакъ.

Бакъалар къычыра – чакъ бузула-
жакъ. Къомурсгъалар уяларына ги-
рип яшына – яшмын яшнажакъ.

Къарлыгъачлар тюпден уча – янгур
къаравуллана.

Тиччилеге шижрулар

Насрулла Байболатов

КЪЫШ

Къайтып гелди къыш – къонакъ,
Боран борай. Сувукъ чакъ.
Къалын къаргъа бёленген
Бары да ер гъайран акъ.

Гелин опуракъ гийип,
Безенгендей тереклер.
Бутакълары – бийиме
Чююрюлген билеклер.

Къыш терезе сыныкъгъа
Язгъан оъзюню атын.
Гёрюнмейген къол булан
Къойгъан сигърулу хатын.

Тегиш буз булан япгъан
Оъзенни бойлап уъстюн.
Тек шогъар яшлар бир де
Оъзлер болмайлар кюстюн.

Ерге ярыкъ тюшгендокъ,
Къырларда чана чаба.
Бийик бетден сыргъалап,
Кюлей - ойнай ял таба.

Уыйге гирме де суюмей,
Къыш гюнюнден кеп алып.
Къанмагъа суюп къардан
Ирип къалгъанча тайып.

Тырай болмагъыз

Йыр айталар алышып,
Аюв, Хораз ва Тюлкю.
Ортагъа Арсланкъаплан
Чыкъса да, болмас кюлкю.

Кирпи булан Атъялман
Къулач яйгъан бир янда.
Бийий гъеч де жанлардан
Къоркъув билмей Къоян да.

Шиъру охужакъ Пилге
Къошулуп Бёрюакъай.
Савгъатгъа барысы да
Алажакъ къакъай.

Бу жанлагъа болмагъыз
Тамаша да, гъайран да.
Яшлар шолай гийинген
Янгы йылгъы байрамда.

Алажымчыкъгъа явлукъ

Сувукъ-салкъын болгъан чакъ,
Къырда явгъан къар къырпакъ.
Къартыллай багъана тел
Къыдыра юртдан къурч ел.

Ол юлкъуп алып бирден,
Къарт Абай илген ерден
Юммакъ ташлай уягъа
Алажымчыкъ бар янгъа.

Сююне Алажымчыкъ:
— Явгъан къар, не тюшген чыкъ
Аркъама гъеч тюшмежек.
Санларыма оътмежек.

Уъшюмесге, оълмесге,
Аврув ювукъ гелмесге,
Юммакъдан сокъсам явлукъ,
Къыш бою болур савлукъ.

Яшланы Оюнлары

Бизден сизге ким герек?

Бу оюнну яшлар кёбюсю физкультура дарсларда ойнай. Муаллим оюнну маънасын англата. Клас эки командагъа бёлюнме герек. Башлап болажакъ гъар бёлюкню уллусу (башчысы) сайлана. Олар, чёп салып, оюнну ким башлажагъын токъташдыра. Сонг бир бирине шулай айтып сёйлей:

- Къой мени!
- Къойдум сени.
- Алдым Алини.

Али оъюн сайлагъан башчысыны ягъына чыгъа. Гезик бириси команданы башчысына геле, о да, шолай айтып, оъюне сайлай. Шулайлыкъда, клас пайлана. Гъар бёлюкню башчысы яшлардан яхшы чабып, атылып болагъанларын, ювукъларын сайламагъа къаст эте. Пайлап битгенде командалар, он-он беш метр аралыкъ къоюп, бир бирине багъып, къолла-

рын бек къысып тутуп, тизилип токътайлар. Чёпню утгъан команданы башчысы, бириси командагъа багъып булай къычыра: «Бизден сизге ким герек?!». Бириси команданы башчысы яда ону къаравуна гёре оъзге яш, къаршыдагъы командадан бир яшны атын айтып, мисал учун: «Гъасан герек!» — деп къычыра. Шо заман Гъасан, бир абат алгъа чыгъып токътап, гючю-гюню бар чакъы олагъа багъып чаба. Ону мурады — чабып, къолларын тутгъан эки яшны бир биринден айырмакъ. Айырса, шоланы бирисин алып, оъюнню ерине къайта, айырып болмаса, оъзю олагъа къошулуп къала (утдура). Сонг бириси команда да шолай эте. Оюн замангъа гёре узатыла.

Къайсы командада кёп яш къалса, шо ута.

Абдулкерим Сайитов

ЖЫМЧЫКЪ, ТЮЛКЮ ВА КЪАРГЪА

Бир терекде жымчыкыны уясы болгъан.

Гъар йыл шо жымчыкъ шонда уьч бала чыгъара болгъан.

Гъар йыл тюлкю де гелип: «Гесермен терегингни, элтермен герегингни!» — деп, ону бир баласын ашай болгъан. Сонг бир гюн жымчыкъ йылап турагъанда Къаргъа гелип бугъар сорагъан.

— Не болгъан, жымчыкъ, неге йылайсан? — деп.

— Гъар йыл уьч балам бола, гъар йыл тюлкю гелип ашап къоя, бу йыл да бирисин ашагъан, тангала да гелип ашажакъ! — дей жымчыкъ.

— Шогъар этме гылла билмеймисен? — дей къаргъа.

— Дагъы гезик сен шогъар: «Гесмеге балтанг бармы, элтмеге арбанг бармы?» — деп айтарсан, — деп уйьрете.

Тюлкю баягъылай гелип:

— Гесермен терегингни, элтермен герегингни, яда балангны ашайымы?! — дей.

Жымчыкъ:

— Гесмеге балтанг бармы, элтмеге арбанг бармы? — дей.

Тюлкю тамаша болуп:

— Муну сагъа ким уйьретди? — дей.

Жымчыкъ:

— Къаргъа досум уйьретди. — дей.

Тюлкю ачувланып:

— Къаргъа къайда? — деп сорай.

— Къаргъа яр ягъада, — дей жымчыкъ. Сонг тюлкю онда бара. Къар-

гъа яр ягъада къонуп тура болгъан.

Тюлкю яшынып барып муну тута.

Къаргъа бугъар:

— Васият этейим, бугюн не гюндюр? — деп сорай.

Тюлкю «арбагюн» деп айтмагъа «арба»... деп, авзун ачгъанда, къаргъа мундан къутулуп, пыр-р-р деп учуп гете.

ОЪЗДЕН ЯШ

Дёртюнчю класгъа охувчу янгы яш гелген. Ерли яшлар бугъар тергевлю къарав эте.

— Шол янгы яшны сен нечик гёренсен? — деп, Абдулбасир Изиге сорай.

— Кукай затгъа ошай.

— Дюр. Гёргендокъ да, ким де шолай дежек. Ону шалбарыны бюгювлерине къара. Костюмюнде бир сама тюймеси юлкъунмагъан. «Анасыны баласы» болма герек ол. Гёлегине къара. Къар йимик, ап-акъ. Туфлилери, гъали маз ургъан затлар йимик, йыртыллай.

Шолай тогъуша туруп, олар янгы яшны янына ювукълашала.

— Атынг кимдир, кукай?

Мени атым — Абугъанипа. Магъа сиз кукай деп неге айтасыз?

— Сен шолай гёрюнесен.

Буланы янына бирдагъы башгъа яшлар да гелип токътайлар. Булар барысы да, бири биринден алып, аралашдырып, мысгъыл кюлемсирейлер. «Я, бары да ариякъдан гёчюп гелгенлени атлары «Абу» -дан башланамы?» — дей бири. «Гъона, бирдагъы ариякълы Абу геле тура», — дей башгъасы. Гертиден де, бу яшланы янына Абугъанипадан бираз бийик, къара келпетли, хундузлар йимик къара гёзлери булангъы яш геле. Абугъанипа: «Гъай аман, мунда да ябушма тюшеми экен магъа, деп ойлаша. Шонда да ялкъгъан эдим ябушувлардан. Бу янгы ерде, мени бирев де танымай, мен оъзюм иннемей турсам, магъа бирев де «Гъей бусан? — деп соражакъ да болмас» деген хыяллары, эртенги туман йимик, яйылып, ёкъ бола бара. Ол яш буланы уъстюне мекенли етишип де битгенче, Абдулбасир огъар янгы яшны гёрсетип:

— Муна, бу да сени йимик ариякълы, аты да Абугъанипа. Къоркъамысан?

— Къоркъмайман.

— Ябушамысан?

— Ябушаман!

Мунда бу къара гёзлю яш ябушувгъа белгили экени гёрюне.

— Гъы? — деп, Абдулбасир янгы гелген яшгъа багъа. — Айт энни, сен гертиден де кукай тюгюл бусанг. Сен ябушамысан?

— Сиз мени уъстюмдеги опурагъым сизин барыгъызникинден де таза ва жыйнакълы экени гёрюп турасыз, — деп, оъзденлигин тас этмей жавабын берген сонг, — эгер сиз мени къоччакълыгъымны да билмеге сие бусагъыз, мен ону да гёрсетермен. Тек гъали дарсланы гъайын этейик, — деп класгъа гирип гете.

Артындагъы гюн Абдулбасир янгы яш класгъа гиргендокъ, ону булан къол тутуп сораша ва оъзюню янында олтурта. Онда гъар заман олтуруп турагъан Атавов Атай деген яшны, бек къолайсыз кюйде, еринден алып ташлап, яман хатирин къалдыра. Шо саялы айып этген Изиге ол, астаракъ къулагъына:

— Билемисен, Изи, бу янгы яшны ябушуп билеген йимик, охувгъа да пагъмусу болгъан экен. Олай экенин муаллимлеге сорап билгенмен. Ол мени янымда олтурса, магъа яхшы. Мен ондан дарсланы гёчюрежекмен...

Гертиден де, тюнегюн дарслардан сонг янгы гелген ариякълы Абугъанипа Абу булан токъалашып, уъст болгъан. Не билсин дагъы мундагъы яшлар, ариякълыны токъалашывгъа пагъмусу болгъанны. Оъзюнден беш йылгъа уллу анасыны зукъариси, ону

бек кѡаст булан юмурукъ ябушувгѡа
уѡйретген экен. Гележекде экиси де:
Абу да (ону толу аты Абдулла) ва Абу-

гѡанипа да сав оѡмюрюне, бир айрыл-
магѡан гѡалда, бек ювукъ кѡурдаш-
лар болуп яшайлар.

Гьамзатова Камила. 3 «Б» клас. Гимназия №1

СРАЖДИ Т О К Ъ Б О Л А Т О В

Тынглавсуз улакъ

Эчки тынглагъан сонг
Кёк кёкюрейген кюйге
– Тез гетейик, – дей уйге
Оюнчу улагъына.
Тек, не этерсен, улакъны
Сёз гирмей кёулагъына.

– Юрю, балам, же, тез бол,
Телиянгур яважакъ,
Тереклеге кёк урса,
Уъстюбюзге аважакъ.

Гы, балам, гы къачайыкъ,
Къара, оъкюре тавлар!
Гъалигинеге гелип
Ашап къояр баавлар!

Улакъ айтгъанны этмей,
Чабып, сюзюп айлана.
Тынглавсуз яшы болса,
Аналар бек кыйнала.

ЧОЛПАН

Чакъ ачыкъ гечелер кёкге кьарасагъыз, санавсуз-сансыз шавлатланы (светилоланы) гёрежексиз. Адамлар олагъа барысына да юлдузлар деп кьоя.

Кёкде юлдузлар да бар, планеталар да. «Планета» латын тилден гелген сёз. Ону булай маъналары бар «гёзевчю» (сапарчы), «саякъ». Бизге лап ювукъ юлдуз – Гюн. Гюнню айланасында 9 планета бар: Меркурий, Венера, Земля, Юпитер, Сатурн, Уран, Нептун, Плутон. Тамазалар планетагъа, арап-фарс тиллерден алып, Сайтарлар, Саярлар деп айта гелген. Олар, Аламны боюнда чардай дёгерей туруп, Гюнню айланасында гезеп тербей. Олар гьар даим адатлангъан бир белгили ёллар (орбиталар) булан юрюйлери. Шо саялы олагъа Гюнню спутниклери (иерченлери) дей. Иерченлени озлени ярыгъы ёкъ, ярыкъны да, исивню де олар Гюнден ала.

Венера юлдузну кьумукъча аты – Чолпан. Бырынгъы кьумукъ тилде огъар Севит дей болгъан. Бизин тилибизде о сёзню амалгъа геливю булай болмагъа ярай: Севит, Сеив, Севмек, Севгеним, Севюнч.. Шо сёзлени гьалиги маънасы сююв, суюмек, суюгеним, суююнч. Демек, Чолпан – алив, суюкюмлю, суююнч деген маъналары англата. Бырынгъы адамлар гёзеллик, сююв Чолпандан гелген деп ёрай болгъан. Тезде Чолпан деген

атны янгы тувгъан яшлагъа, айрокъда кьызыяшлагъа, тагъа болгъан. Чолпанны да, Серни де (дюньяны да) арасында 108 миллион чакъырым мезгил бар. Чолпанны авурлугъу ерни авурлугъуна бираз етишмей. Чолпанда йылны узагъы 225 суткагъа (гече-гюнге) тенг. Ерте буса йылны узагъы 365 гюн бола.

Чолпан Гюнню озге спутниклери айланагъан якъгъа багъып айланмай, олагъа кьаршы якъгъа багъып айлана.

Чолпан кёк юзюнде, Гюн артылгъан сонг да, Гюн тувгъанча да гёрюне. Кьумукъларда «Чолпан тувду – танг кьатды», «Чолпан – тангны элчиси» деген айтывлар бар. Гюнден ва Айдан сонг Чолпан кёк юзюню бизге гёрюнеген пайындагъы инг гючлю ярыкъ береген шавлат (светила).

Кьумукъ халкъны кьагьруманларыны бириси Зайналабит Батырмурзаев озю кьургъан адабият кружокгъа «Танг Чолпан» деп ат кьойгъаны да негъакъ тюгюл. Инкьылапны янгы тувуп гелеген шавласын ол тангда тувгъан юлдуз булан тенглеширген. Демек, дюньягъа сююнч тува тура деген.

Наслудан наслугъа янгыз сююнч кьалсын! Чолпан деген ат кьоюлгъан яшлар кёп болсун.

Къазанбиев Къазихан

ЖИЙРЕН МИШКНИ ХАБАРЫ

Бизин балкондагы шкафны тюбюнде гёгюрчюн уя тикген. Уяда уьч йымырткьасы да бар. Мени чачал тюклю жийрен мишигим гьар гюн эртен астаракь балконгьа чыгьа, бажарылса, йымырткьалагьа чомулма сюе. Мен де ондан хантав тюгюлмен: та-вуш эшитгендокь, атылып туруп, ону кьувалайман.

Бир керен муну арты булан мен де чыкьдым, мишик менден кьоркь-макьлыгьындан балкондан ерге атылып гетди. Бу вакьтиде балконну тюбю булан бир алив макьамлы сызгьырыву булан хоншубуз гетип бара болгьан. Мишик бир уллу кьызгьылт булут йимик муну башына тюше. Мишикни тюк-тюгю эретургьан. Хоншумну гёзлери аралып чыгьып гетме тура. Эс табып, хоншум башына тюшген кьызгьылт булут тюгюл, мишик экенни билгенде, мишикни есилерине берме токьташа.

Арадан кёп де гетмей, бизин эшигибиз кьагьылды. Эшикни ачгьан анам адап кьала. Эшик алда кьучагьында мишигибиз де булан бети кьачгьан хоншубуз эретургьан. Ол мишикни узата туруп: «Магьа баракалла айтсагьыз да ярай, мен сизин мишигизни кьутгьардым», — деп иржайды.

*Шамил АБУКОВ,
5-нчи класны охувчусу.*

Гёчюрген М. АБУКОВА.

Сыйлы кѳонакѳ Анвар-Бек Култаев

Янгур геле
Алгъасавлу бу Ерге
Кѳонакѳ болуп
Оъсюмлюкге, оъленге.
Къалкѳы башда чаба,
Ойнай, атыла,
Уъюбюзню
Тамларындан
Тамыза,
Аяларым толуп,
Ерге агъыза.
Язгѳы янгур ,
Явсана !
Кѳуй сувунгну!
Авлакѳлагѳа
Янгурунгну
Яйып кѳой!
Сувсап къалгѳан
Орманланы ,отланы,
Язгѳы янгур ,
Яйсан болуп

Чайып кѳой!
Янгур сувгѳа тойсун
Янгѳан топуракѳ,
Сонг гиер ол
Аллы- гюллю опуракѳ.
Гюз гелгенде
Яхшы гелим аларбыз,
Сыйлы кѳонакѳ гелсе,
Огѳар саларбыз.
Бугюн бизге
Янгур гелген кѳонакѳлай,
От-орманны кѳыдыра
Шагѳ кѳонакѳдай.

Супъянат Мамаеваны таржумасы

ШИРКЕ

Вая, вая, о недир?
Уьстден чатыр тартылгъан.
Ич яны той тавушлу,
Дёрт де якъгъа артылгъан.
Юрю биз де къарайыкъ,
Цирк гелген деп хабар бар.
Циркге баргъанлар ондан
Уллу леззет табарлар.
Ичи ярыкъ уьй йимик,
Оьрюнде юлдуз ойнай.
Къара, аюв балагъа,
Аякъ машинни гъайдай.
Аркъанда пегъливанлар,
Бири минген бирине.
Тюпдеги сув чапчакъда,
Сувсар бала кирине.
Адамлардан аз тюгюл,
Бу циркдеги жанлар да,
Яшайгъан бу дюньяда
Тюрлю-тюрлю янларда.
Циркде не де бола экен,
Не де ёлугъа циркде.
Къонгуравларын тагъып
Бийиме чыкъгъан ирк де.

Кочапланы уьстюнден
Юрюй машинлер чабып.
Атдай уьстуне мине
Чычкъан мишикни табып.
Пиллени бурнулары
Барып ерге тиелер.
Тонкъуларын ойнатып,
Чаба мунда тюелер.
Гёргенни гёзюн тарта,
Бу циркдеги доммайлар.
Оланы бир гёргенлер
Кюлемейли болмайлар.
Ойнакълайгъан аювну,
Оралагъан атланы,
Мунда гелгенлер гёрюр
Дагъы да кёп затланы.

сен хошгелдинг, кышыбыз!

Сен хошгелдинг, кышыбыз!
Сен геч гелдинг, кышыбыз!
Чаналар гъазирлеме
Алгъасатдынг ишибиз.

Биз чаналар чабабыз,
Оюнлардан ялкъмайбыз.
Ашама къайтыгъыз! – деп,
Даим бола анабыз.

Акъ мамукъгъа ошагъан
Юртумну бары ери.
Тюшме къоймай къарланы,
Учура кышны ели.

Зульфия Дадашева, 5 кл.

Яшланы дюнъясына

Не гёзел дюнъядыр бу дюнъя,
Гъарибиз гиччиде биз билген.
Бу дюнъя – насипни дюнъясы,
Кюлкюден, сююнчден тизилген.

Бир мундан, бу гёзел дюнъядан
Адамны оьмюрю башлана.
Чечекли атирли, татывлу
Бу дюнъя – дюнъясы яшланы.

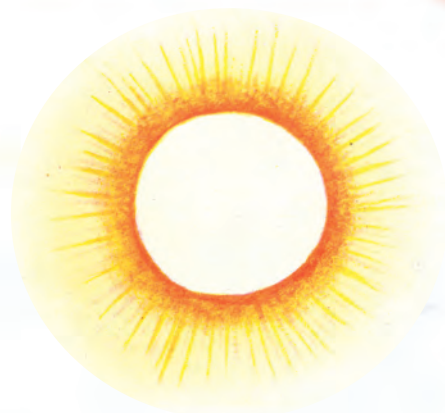
Абуева Заида.

«Къарчыгъаны» архивинден.

Эмчи Тогойот...

ИТБУРУН

Итбурун агъачлыкъларда, озен-лени бойларында, къолларда, къолчукъларда, агъачлыкълагъа ювукъ озен араларда оьсе.

Итбурун кѣп йыллыкъ, бийиклиги 2 метрге етишеген уълкю. Бутакълары къызгъылт, йыртыллавуку. Итбурунну чечеклери уллу, ачыкъ къызыл. Олар беш айры болуп гете. Емишге ишлеген сонг уьстге багъар. Итбурун май – июнь айларда чечек ача. Емишлери август – сентябрь айларда бише.

Итбурунну яхшы бишмеге къоюп жыймагъа тюше. Бузлагъан итбурунну жыймагъа ярамай. Итбурунну жыйгъан сонг гъазирине гюйдюрмей къурутмагъа герек.

Къурутгъан итбурунну торбагъа салып, ичинде ел айланагъан ябукъ ерде сакълама тюше. 2 йыл сакълама ярай. Итбурунда С витамин озге бары да оьсюмлюклерден эсе артыкъ.

Витамин С онда аювьюзюмден эсе 10 керен, алмадан эсе 100 керен кѣп.

Итбурун, аслу гъалда, къаны аз ва бек азгъан адамлагъа пайдалы. О ашкъазаны, оьтю авруйгъанлар учун да маслагъат этиле.

Халкъ медицинада итбурун бырынгъы заманлардан берли де цынга аврувгъа къаршы ва сувукъ тийген гезиклерде къоллана гелген.

Итбурунну емишлерини сувун витаминли кампетлеге, мармалатгъа къоша.

Итбурунну иренкинде С витамини сакъламакъ муратда, ону шулай

гъазирлей: бир къашыкъ къурутулгъан итбурунгъа бир стакан къайнар сув тѣге ва, башы ябукъ сырлы затгъа тѣгюп, он минут къайната. Сонг башы ябулгъан кюйде бир сутканы узагъында сакълай. Иренкни сюзюп, $1/4 - 1/2$ стаканны оьлчевюнде 2 керен иче.

ОХУВ ЯРЫШЛАР

Муаллимлени билимлерин камиллешдиреген институтда ана тиллеге багъышланып Къумукъ адабият конкурс оьтгерилди. Шо конкурсда шагъарлардан, юртлардан гелген 11 класланы охувчулары ортакъчылыкъ этди. Конкурсу ортакъчылары барысы да яхшы онгарылып гелген эди. Олар къумукъ шаирлени асарларын охудулар.

Атаева Альбина, Хасавюрт, школа № 7. Шо конкурсда биринчи ерни алды.

Мугутдинов Азамат, Магъачкъала, 34 - нчю гимназия, экинчи ерге ес болду.

Вагъабова Арапат, Къызлар, школа № 9, Уьчюнчю ерни алды.

Юртлардан гелген охувчулар:

Ташухаджиева Гюльнара, Бабаюрт, школа № 1, биринчи ерни алды.

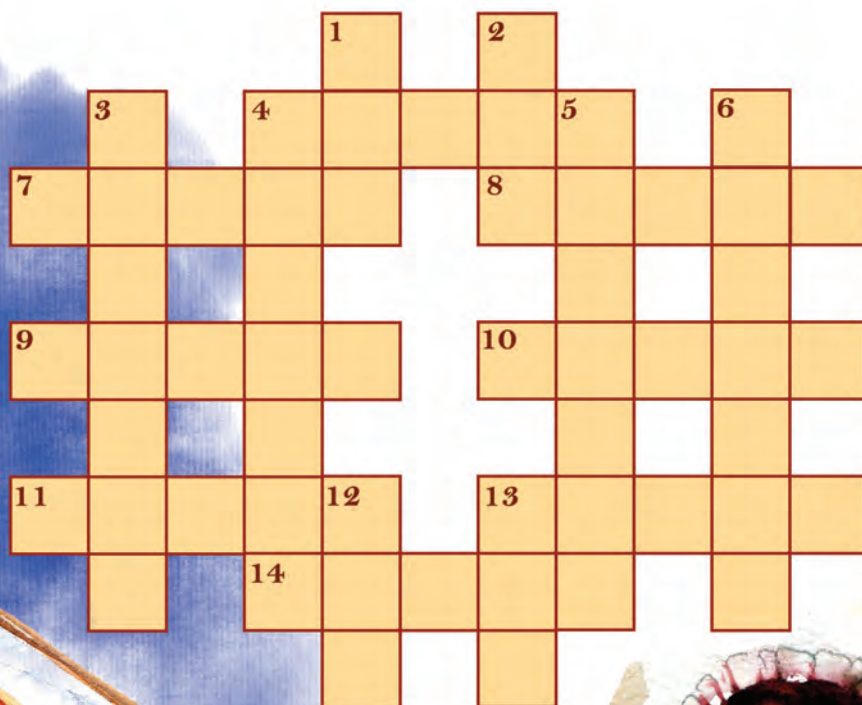
Магъамматова Патимат, Къакъамахи, экинчи ерге ес болду.

Исламгерова Саида, Кёстек, уьчюнчю ерни алды.

Конкурсда ортакъчылыкъ этген бары да охувчулагъа охувунда уьстюнлюклер ёрайбыз!

Солдан онггъа: 4. Чали эшегенде кьоллана. 7. Оьзенде юзмек учун кьолла-
нагъан алат. 8. Къырдан гелген адам. 9. Кёрюкде экмек биширегенде кьолла-
нагъан алат, адамны саны да дюр. 11. Емишни арчылагъан уьст къатлаву. 13.
Экмекге кьошулуп ашала. 14. Уяда артда къалагъан йымырткъа.

Оьрден тюпге: 1. Къуругъан этге шолай айтыла. 2. Тыгъыс деген маънаны
англатагъан сёз 3. Улангъашны аты. 4. Аврув. 5. Гиччи жан 6. Къолда бола-
гъан къатывлар. 12. Емиш. 13. Уллу къайтыкъ бурну булангъы сувда юзеген
къуш.

Кроссвордну Насрулла Байболатов тизген.

Яшлар, жавапларыгъызыны къаравуллайбыз

Соколёнок

ISSN0206 - 7943

Къарчыгъа

1/2016

январь - февраль

Иллюстрированный детский журнал.
Издается один раз в два месяца.

Учредитель :
Правительство Республики Дагестан.

Журнал зарегистрирован федеральной
службой по надзору в сфере связи и
массовых коммуникаций.
Регистр. номер ПИ №ТУ5-0020
от 21 мая 2009 г.

Издается с января 1980 г.

Главный редактор
Мурад Ахмедов

Редколлегия:
Ш.Алишева (ред. выпуска)
П.Абдуллаева
А.Абдуллатипов
С.Алиев
Т.Зургалова (отв. секретарь)

Худ. редактор З.Даганов
Тех.редактор Т. Лузина
Художник А. Джабраилова
Оформление обложки А. Качаев

Дата выхода в свет 28.03.2016г.
Тираж 1000 экз.
Заказ № 185

Типография: ООО «Издательство «Феникс
пресс».
Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала,
ул. Петра I, 61.

Редакция и издатель: Государственное
бюджетное учреждение Республики
Дагестан «Редакция республиканских
литературных журналов «Соколенок» и
«Литературный Дагестан».

Адрес редакции и издателя: 367025,
РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, 55.

Кумыкский язык.

Индекс: на год - 63339,
на полугодие - 73904.

Цена свободная.